

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง

อัคราพร สุขทอง

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาเอกสาร (Document) การลงพื้นที่ภาคสนาม (Field Study) เพื่อสังเกต สัมภาษณ์ ผลิตงานกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง พื้นที่ในการศึกษาเป็นกลุ่มคนนับถือช้างบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอดงหลวง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และกลุ่มคนนับถือช้างบ้านเกียดโง้ง แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักและได้คัดสรรพัฒนาข้อความคำถามเหล่านั้นเป็นแบบสอบถามองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงทั้งในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน 60 ข้อ ผ่านการพิจารณาตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหมุนแกนแบบออร์โธกอนอล (Orthogonal Rotation) วิธีแวนริแมกซ์ (Varimax) ผลการหมุนแกนได้แบบแผนองค์ประกอบตามค่าน้ำหนักกว่าข้อคำถามใดควรจะอยู่ในองค์ประกอบใด โดยเลือกข้อที่มีน้ำหนักขององค์ประกอบที่มีค่าตั้งแต่ .30 ขึ้นไป จากนั้นจึงนำไปสำรวจกับกลุ่มคนนับถือช้างในประเทศไทยในพื้นที่อำเภอดงหลวง จังหวัดสุรินทร์ รวมจำนวน 500 คน ประกอบด้วย หมอช้าง ความรู้ช้างหรือคนเลี้ยงช้าง นักวิชาการ ครูอาจารย์ นักเรียนนักศึกษา และผู้ชมการแสดง ครอบคลุมเกณฑ์และเงื่อนไขของระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบ Exploratory Factor Analysis

ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง มีทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ 1) วิถีทางเผ่าป่าและสายสัมพันธ์ปะชัญญะครูบาอาจารย์ 2) ฝ่าสมปักยศหมอช้างช่างถักทอผลงานส่อซ้อชะล่าและ

* สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

วัฒนธรรมข้าวชาวสืค 3) การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาคชศาสตร์ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคชศิลป์ 4) ตำนานรักฟ้าฝนป่าทำนาคน้ำ ยี่ตคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง ผลจากการศึกษาองค์ประกอบผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงเกี่ยวกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง โดยให้ชื่อว่า นาฏกรรมโพนช้าง เนื้อหาของการแสดงได้สอดแทรกองค์ความรู้เรื่องการโพนช้าง การออกแบบท่ารำ การแต่งกาย และดนตรี ในแนวอนุรักษ์บูรณาการกับศิลปะการแสดงร่วมสมัย โดยอิงจากอัตลักษณ์ร่วมของภูมิปัญญาคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง การแสดงนาฏกรรมโพนช้าง มีเนื้อหาสื่อถึงแนวคิด 4 ด้าน ประกอบไปด้วย ฉากที่ 1 ให้ชื่อว่า วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ปะชีญ์ครูบาคชาธาร เป็นการนำเสนอนาฏกรรมวิถีชีวิตของชาวภูยก้อยช้าง ฉากที่ 2 ให้ชื่อว่า ผ้าสมปักยศหมอช้าง ถักทอสานส่อซ้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวสืค เป็นการนำเสนอนาฏกรรมพิธีกรรมบูชาศาลปะกำและการเสี่ยงทาย ฉากที่ 3 ให้ชื่อว่า การไล่ล่าช้างตามหลักคชศาสตร์ ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคชศิลป์ เป็นการนำเสนอนาฏกรรมการโพนช้างและศิลปะการใช้อุปกรณ์เครื่องมือคล้องช้าง และฉากที่ 4 ให้ชื่อว่า ตำนานรักฟ้าฝน ป่าทำนาคน้ำยี่ตคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง เป็นการนำเสนอนาฏกรรมการนำช้างกลับหมู่บ้านและพิธีการต้อนรับช้าง

การศึกษาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง เป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมทางด้านคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อีสานใต้ของประเทศไทยซึ่งมีภูมิปัญญาทางด้านคชศาสตร์สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยใช้วิธีการศึกษาแนวชาติพันธุ์วรรณาผสานกับการวิจัยเชิงปริมาณ มาสนับสนุนและพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงที่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบันเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาคชศาสตร์ให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยสืบไป

คำสำคัญ : การพัฒนาศิลปะการแสดง คชศาสตร์ คติชนวิทยา กลุ่มคนนับถือช้าง อนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง

บทนำ

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งของโลกมีต้นกำเนิดมาจากเขตปกครองตนเองทิเบตประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ไหลหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตทั้งคนและสัตว์ในกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงรวม 6 ประเทศ ประกอบด้วย จีน เมียนมาร์ เวียดนาม ไทย ลาว และกัมพูชา ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขงเปรียบได้กับเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า ปลา และสัตว์น้ำนานาพันธุ์ เป็นระบบนิเวศเหมาะสมต่อการดำรงชีพของทั้งคนและสัตว์ นับตั้งแต่อดีตเป็นต้น

มามีการสำรวจพบว่า มีชนเผ่าต่างๆ ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่มายาวนาน ด้วยเหตุนี้บริเวณลุ่มน้ำแม่โขงจึงเปรียบได้กับแอ่งอารยธรรมที่สำคัญแหล่งหนึ่งของโลก เพราะเป็นถิ่นอาศัยของหลายชนเผ่าที่มีลัทธิชนบทร่วมเนียมประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิตชุมชนที่หลากหลาย

อนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงตอนล่างซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ในเขตภาคอีสานของไทย ลาว กัมพูชา รวมทั้งเวียดนาม นับว่าเป็นภูมิภาคที่มีความสำคัญนับเนื่องมาตั้งแต่สมัยบุพกาล เพราะเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณ เป็นศูนย์กลางของอารยธรรม รวมทั้งศาสนสถานต่างๆ จำนวนมาก อาทิ ปราสาทนครวัด และโบราณสถานต่างๆ ในประเทศกัมพูชา ปราสาทวัดพูในแขวงจำปาสักของลาว ปราสาทพนมรุ้ง และปราสาทพิมายในประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และชุมชนโบราณ เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ได้มีชุมชนในอาณาบริเวณดังกล่าวมายาวนานตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลมอญ-เขมร เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งพบว่ามีมากกว่า 150 กลุ่ม กระจายอยู่ในบริเวณกว้างแต่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในเขตประเทศลาวตอนล่างหรือลาวใต้ บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะตามแนวเทือกเขาพนมดงรักซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ซึ่งกลุ่มคนสายตระกูลมอญ-เขมรนี้เองที่ เป็นผู้สร้างอารยธรรมมอญ-เขมร โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้สถาปนาอาณาจักรขะแมร์ขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 และมีกษัตริย์สืบเชื้อสายตามมาอีกหลายพระองค์ อารยธรรมมอญ-เขมร ได้สร้างสิ่งปลูกสร้างคือปราสาทไว้มากมายตามความเชื่อและลัทธิทางศาสนาจนกลายเป็นมรดกที่สำคัญของโลกในเวลาต่อมา เช่น ปราสาทนครวัด ปราสาทบายน ภาพแกะสลักมากมายที่จารึกไว้ตามผนังปราสาทดังกล่าวนอกเหนือจากบอกเล่าถึงความเชื่อทางศาสนาแล้ว หลายภาพยังแสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์ต่างๆ วิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏภาพแกะสลักหุ่นต่ำแสดงถึงวิถีชีวิตคนกับช้าง ช้างคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ช้างศึก ช้างบรรทุกสัมภาระ ภาพจำหลักเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นว่าในเขตอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงตอนล่างเป็นแหล่งชีวมนทลขนาดใหญ่ของช้าง มีช้างป่าอาศัยอยู่มากมายเห็นได้จากบทบาทของช้างทั้งในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ด้านความเชื่อและประเพณีมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งภูมิปัญญาคหศาสตร์และคติชนวิทยาดังกล่าวได้ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าช้างมีบทบาทและมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงหลายด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ศาสนา คติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจทั้งในระดับชุมชนและประเทศชาติ ทั้งในระดับราชสำนักและสามัญชนทั่วไป มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการจับช้างป่า การฝึก และเลี้ยงช้างเพื่อการใช้งาน ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง จนกลายเป็นวิถีชีวิตระหว่างคนกับช้าง ซึ่งภูมิปัญญาคหศาสตร์และคติชนวิทยาเหล่านี้ได้ถูกหล่อหลอมเป็นแบบแผนวัฒนธรรมฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงในกาลต่อมา เช่น ชุมชนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย ชุมชนเลี้ยงช้างบ้านเกียดโง้ง เมืองปะทุมพอน แขวงจำปาสัก ในประเทศลาว

การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและระบบสังคมในยุคปัจจุบันได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างทั้งในประเทศไทยและประเทศลาว การสืบทอดภูมิปัญญาช้างและวิถีชีวิตคนกับช้างให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้เข้าใจและร่วมกันอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเหล่านั้นให้คงอยู่สืบไปนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง การศึกษาเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง จึงเป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ความงดงามของจารีตประเพณี พิธีกรรม คติความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขงให้ยั่งยืนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีการศึกษาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแนวชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผสมกับวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Exploratory Factor Analysis) เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขงจำนวน 60 ข้อ ผ่านการพิจารณาตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน ทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหมุนแกนแบบออร์โธโกนอล (Orthogonal Rotation) วิธีแวนแมกซ์ (Varimax) ผลการหมุนแกนได้แบบแผนองค์ประกอบตามค่าน้ำหนักว่าข้อคำถามใดควรจะอยู่ในองค์ประกอบใด โดยเลือกข้อที่มีน้ำหนักองค์ประกอบที่มีค่าตั้งแต่ .30 ขึ้นไป จากนั้นจึงนำไปสำรวจกับเป้าหมายในพื้นที่ที่ศึกษา รวมจำนวน 500 คน แล้วนำมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อให้ได้องค์ประกอบตามเงื่อนไขของระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเขียนรายงานผลการศึกษา

พื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมาย

การรวบรวมข้อมูลในการศึกษานี้ หลังจากสร้างกระหนงคำถามจากกรอบเนื้อหาเกี่ยวกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง ที่ได้จากข้อค้นพบในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากนั้นผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างในการแจก

แบบสอบถามแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ในชุมชนชาวกูยเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอดำรงวิทยารุจิราธิปไตย จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย จำนวน 500 คน ประกอบด้วย หมอช้าง ครัวเลี้ยงช้างหรือคนเลี้ยงช้าง นักวิชาการ ครูอาจารย์ นักเรียนนักศึกษา และผู้ชมการแสดง ครอบคลุมเกณฑ์และเงื่อนไขของระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงทั้งในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทั้งหมดจำนวน 60 ข้อ โดยได้ผ่านการพิจารณาตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) แล้วนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลกับชุมชนเลี้ยงช้างกลุ่มชาติพันธุ์กูย บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอดำรงวิทยารุจิราธิปไตย จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 500 คน ได้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ ดังนี้

1. วิเคราะห์จำนวนองค์ประกอบ ค่าการรวม (Communalities) ค่าไอเกน (Eigen Value) ค่าร้อยละของความแปรปรวน (% of variance) และค่าร้อยละของความแปรปรวนสะสม (Cumulative % of variance) สกัดองค์ประกอบด้วยเทคนิคแกนสำคัญ (Principal Component Analysis) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ

ตัวแปร	ค่าการรวมกัน (Communalities)	ค่าไอเกน (Eigenvalue)	ค่าร้อยละของ ความแปรปรวน	ค่าร้อยละของ ความแปรปรวน สะสม
1	1	21.670	36.117	36.117
2	1	2.755	4.592	40.709
3	1	2.302	3.836	44.545
4	1	1.670	2.784	47.329

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า ตัวแปรองค์ประกอบที่มีค่าไอเกนมากกว่า 1 มีทั้งสิ้น 4 องค์ประกอบ ค่าความแปรปรวนสะสมขององค์ประกอบทั้ง 4 องค์ประกอบเท่ากับ ร้อยละ 47 ของความแปรปรวนทั้งหมด

2. ผลการหมุนแกนภายหลังการสกัดองค์ประกอบ เพื่อให้ตัวแปรสัมพันธ์กับองค์ประกอบมากขึ้น โดยการหมุนแกนแบบออร์โธโกนอล (Orthogonal Rotation) วิธีแวนแมกซ์ (Varimax) ผลการหมุนแกน

ได้แบบแผนองค์ประกอบ ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาค่าน้ำหนักองค์ประกอบเพื่อกำหนดว่าข้อคำถามใดควรจะอยู่ในองค์ประกอบใด โดยเลือกข้อที่มีน้ำหนักองค์ประกอบที่มีค่าตั้งแต่ .30 ขึ้นไป (โดยไม่พิจารณาว่าเป็นค่าบวกหรือค่าลบ) แล้วนำผลมากำหนดเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคหศาสตร์และคติชนวิทยาได้ 4 องค์ประกอบ รวมทั้งสิ้น 60 ข้อ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 มี 15 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่แสดงถึงวิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ ปะชัญญะ ครอบาคชาธาร

องค์ประกอบที่ 2 มี 11 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่แสดงถึงตำนานรักฟ้าฝนป่าท่อนาคาน้ำฮึดครองสามคติชนที่มณฑลคนนับถือช้าง

องค์ประกอบที่ 3 มี 22 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่แสดงถึงการไล่ล่าช้างตามหลักวิชาคหศาสตร์ ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคหศิลป์

องค์ประกอบที่ 4 มี 12 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่แสดงถึงผ้าสมบักยศหมอช้างช้างถักทอผ้านสอ ข้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวขาว

3. การตั้งชื่อองค์ประกอบ ผู้วิจัยตั้งชื่อตามที่วิเคราะห์ได้ทั้ง 4 องค์ประกอบ โดยพิจารณาจากข้อย่อยและข้อความโดยรวมทั้งหมดที่มีอยู่ในองค์ประกอบนั้น รายละเอียดปรากฏผลดังตารางที่ 2-5 ตามลำดับ ตารางที่ 2 องค์ประกอบที่ 1 “วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ปะชัญญะครอบาคชาธาร”

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
19	คหลักษณ์ที่ดีของช้างได้แก่ งวงยาว งางาม หางยาว ขนดกขึ้นเป็นพวง หลังและไหล่ตรง หัวเขิด บั้นท้ายใหญ่ หูใหญ่ ตาไม่โปน เป็นต้น	0.710
17	ลำดับผู้ควบคุมช้างได้แก่ ตัญญาเย ปะกำหลวง ครอบา หมอสะดำ หมอเสดียง และจา	0.702
15	ดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ เป็นทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณป่าดงกะลอ และวังทะลุมีความสำคัญต่อการเลี้ยงช้าง	0.65
16	ข้อชะล่า (ข้อห้าม) ถูกใช้เพื่อป้องกันความเสี่ยงทุกกรณี จึงเป็นหัวใจสำคัญของวิชาคหศาสตร์	0.638
23	การฝึกช้างป่าให้เป็นช้างบ้าน หมอช้างต้องใช้ความอดุสาหะ สื่อสารกับช้างด้วยภาษาผีปะกำ รวมทั้งให้ความเมตตากรุณาแก่ช้าง	0.604

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนักองค์ประกอบ
18	การทำโน เชือกปะกำหนังรองนั่ง ฯลฯ ทำจากสัตว์บริเวณข้าง เช่น วัวควาย เป็นต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งในวิชาพฤกษศาสตร์	0.602
24	การให้ศาลปะกำเสมือนการยกย่องหรือให้ไฟฟ้าก่อนหรือหลังการเรียนรู้วิชาพฤกษศาสตร์เรื่องการคล้องช้าง	0.568
25	การเตรียมสัมภาระและการทำหนังปะกำสำหรับช้างและคนเดินทางต้องเป็นไปตามองค์ความรู้พฤกษศาสตร์และการกำกับของหมอช้าง	0.564
20	การกำกับและบังคับช้าง จะใช้ข้อสับช้างอย่างมีศิลปะ ตามตำราพฤกษศาสตร์	0.556
22	ช้างมีความชาญฉลาด ละเอียดยรอบคอบ เวลาขึ้นที่สูงหรือที่เสี่ยงภัยจะเดินเฉียงไปมาตามแนวทางสลับฟันปลาทั้งเชิงซ้ายและออกขวา	0.550
26	ผู้ดูแลช้างต้องเรียนรู้ภาษาผีปะกำและข้อห้าม (ข้อชะล่า) ในการปฏิบัติกับช้างอย่างเคร่งครัด	0.541
14	อาหารที่ช้างชอบกินคือข้าว หน่อไม้และหญ้าเพ็ด หากช้างเจ็บป่วยก็รู้จักรักษาตนเอง โดยเดินหาเครือไม้ชนิดขมและฝาดเปรี้ยว	0.515
28	ข้อปฏิบัติของครุบาใหญ่ สะดำ และเสด็จ เป็นไปตามบทบัญญัติของวิชาพฤกษศาสตร์	0.513
21	การเยื้องย่างของช้าง ดูเป็นสง่างามเพราะใช้เท้าหลังขับเคลื่อนกระแทบพื้นก่อนเท้าหน้า	0.506
13	นำมีความสำคัญกับชีวิตช้างและคนเลี้ยงช้าง ฉะนั้นควรตั้งถิ่นฐานให้ช้างอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง	0.410

จากตารางที่ 2 พบว่า หลังการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจแล้ว องค์ประกอบที่ได้ประกอบด้วยความสัมพันธ์ และวิถีชีวิตของช้างกับคน ไม่ว่าจะเป็นหมอสะเดียง หมอสะดำ ครุบาใหญ่ รวมถึงการให้ศาลปะกำ ประกอบกับข้อคำถามที่มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยจึงตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ปะชีญครุบาครุบาครุบา”

ในตารางที่ 2 จะเห็นว่า ชุมชนคนเลี้ยงช้าง ประชาชนทั่วไปรวมทั้งครู-อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะ ที่ดีของช้างได้แก่ งวงยาว งาขาว หางยาว ขนดกขึ้นเป็นพวง หลังและไหล่ตรง หัวเข็ง บั้นท้ายใหญ่ หูใหญ่ ตาไม่โปน เป็นต้น และลำดับของหมอช้างหรือผู้ควบคุมช้าง ได้แก่

ติญา ยะกำหลวง ครอบา หมอสะด้า หมอเสดียงและจาโดยมีค่าน้ำหนักขององค์ประกอบ 0.710 และ 0.702 ตามลำดับ

ตารางที่ 3 องค์ประกอบที่ 2 “ตำนานรักฟ้าฝนป่าทอานาคาน้ำฮีดครองสามคตินชวมณฑลคนนับถือช้าง”

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
55	ลวดลายผ้าขาวม้า ลายปลาชะโด ลายช้าง ลายม้า ลายนก ลายดอกไม้ เกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มคนนับถือช้างตามจินตนาการ	0.708
53	การยิงบั้งไฟทุกครั้งต้องติดพญานาคขึ้นไปเพื่อขอพระอินทร์เล่นน้ำใน สระโบกขรณีจนน้ำล้นขอบสระกลายเป็นฝนในทุกเดือนหก	0.661
50	เชือกปะกำคือสัญลักษณ์ทางความเชื่อและการบูชาในพิธีกรรมสำคัญของ ของคนเลี้ยงช้าง	0.506
51	มีการนำตำนานหมอเฒ่าและพระครูปะกำของชาวภูยเลี้ยงช้างที่นำไป แสดงในงานประจำปีของจังหวัดสุรินทร์	0.619
54	ผาแดงในตำนานบุญบั้งไฟ คือสัญลักษณ์แทนกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย-ลาว ผู้มีความรักภักดีต่อสตรีเขมรอันหมายถึง 3 ประเทศ คือ พี่น้องกัน	0.654
59	ศิลปะการแสดงจากตำนานในงานช้างแฟร์ สามารถทำให้ผู้ชมเห็น คุณค่าและซาบซึ้งกับภูมิปัญญาของกลุ่มคนนับถือช้าง	0.628
52	การรำกล่อมอ เป็นการรำเพื่อเสี่ยงทายและรักษาอาการป่วยไข้ได้	0.619
56	เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาคชศาสตร์ของคนกับช้างจึงมีกระบวนการเรียนรู้ ตำนานวิทยา เรื่องพระมอเฒ่า เนียงตวลสตรา และผาแดงนางไอ่ ฯลฯ เพื่อสื่อให้เห็นถึงระบบนิเวศที่เหมาะสม	0.611
49	ช้างคือเจ้าป่า เพื่อป่าและน้ำลำธารอุดมสมบูรณ์ช้างจะมีบริวารเป็นสัตว์ น้อยใหญ่หลากหลายชนิด	0.571
60	ประเพณีแห่บั้งไฟ ในปัจจุบัน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงศิลปะและ วัฒนธรรมอันงดงาม ควรค่าต่อการอนุรักษ์สืบไป	0.539
57	ตำนานพื้นบ้านเรื่องผาแดงนางไอ่เป็นการรักษาระบบนิเวศที่สมบูรณ์ให้ คงถึงปัจจุบัน	0.519
58	คติชนเรื่องผาแดงนางไอ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขอฝนเพื่อให้ ถูกต้องตามฤดูกาลและประเพณีโบราณ	0.506

จากตารางที่ 3 พบว่า หลังการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจแล้ว องค์ประกอบที่ได้ประกอบด้วย ลักษณะของวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระมอเต๋มา เนียงตวลสตรา และผาแดงนางไอ่ ประกอบกับข้อคำถามมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยจึงตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “ตำนานรักฟ้าฝน ป่าทำนาคาน้ำฮี้ตครองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง”

ในตารางที่ 3 จะเห็นว่า ชุมชนคนเลี้ยงช้าง ประชาชนทั่วไปรวมทั้งครู-อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ให้ความสำคัญกับลวดลายผ้าขาวม้า ลายปลาชะโด ลายช้าง ลายม้า ลายนก ลายดอกไม้ เกิดจากภูมิปัญญาของกลุ่มคนนับถือช้างตามจินตนาการ และการยิงบังไฟทุกครั้งต้องติดพญานาคขึ้นไปเพื่อขอพระอินทร์เล่นน้ำในสระโบกขรณีจนน้ำล้นขอบสระกลายเป็นฝนในทุกวันหกโดยมีค่าน้ำหนักขององค์ประกอบ 0.708 และ 0.661 ตามลำดับ

ตารางที่ 4 องค์ประกอบที่ 3 “การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาศาสตร์ ช้างฉลาดเพราะสตรีมีศศิศิลป์”

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
37	ช้างมีสมองฉลาด เรียนรู้พืชสมุนไพรหลายชนิด ภูมิปัญญาชาติพันธุ์ผู้เลี้ยงช้างจึงซ่อนรหัสลับความรู้เรื่องการหมักและอบผมให้หอมไว้ในนิทานพื้นบ้าน งวงช้างที่งามต้องมีความยาวระพื้นดิน ช้างสามารถใช้งวงแสดงฝีมือทางศิลปะได้ จึงมีคติชนว่าช้างหมีและประดับผมให้ลูกสาว ในเรื่องเนียงตวลสตรา	0.654
38	ชุมชนคนนับถือช้างมีคติชนที่เป็นความรักอย่างซาบซึ้ง ระหว่างผู้หญิงกับช้าง เพื่อตระหนักรู้การรักษาสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน	0.619
39	คติชนวิทยาเรื่องเนียงตวลสตราเป็นการสะท้อนความเชื่อประเพณีวิถีชีวิตของกลุ่มคนนับถือช้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน	0.589
44	น้ำปัสสาวะของหมอช้าง ใช้เป็นปุ๋ยอย่างดีแก่พืช และใช้ผสมยาตำรักษาโรคบางอย่างในคนจึงเป็นสาระสำคัญและรหัสลับภูมิปัญญาปรากฏอยู่ในคติชน	0.571
36	เรื่อง เนียงตวลสตรา แห่งปราสาทบ้านพลวงสุรินทร์ สัญลักษณ์ผาแดงและนางไอ่ฆ่าเทวดาในประเพณีบุญบังไฟ เพื่อหนีพญานาคนั้น เป็นคติชนวิทยาสำหรับผู้นับถือช้างในชีวมณฑล ช้างจากอีสานได้ถึงลาวได้	0.567

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
47	กลุ่มคนนับถือซ้าง เคยผ่านประสบการณ์ทางปกครองของพวงขอมมาก่อน จึงสมมุติให้สตรีผู้เลอโฉมดงามเป็นชนชาติขอมในนิทานเรื่อง ผาแดงนางไอ่ปราชญ์ของชนนับถือซ้าง พยายามผูกเรื่องนิทานให้นางผมหอมสัมพันธ์กับพญาซ้าง ถือเป็นเจตนาให้คนรุ่นหลังมีความรู้เรื่องซ้างเผือก นั่นเองกลุ่มชาติพันธุ์กวยในราชอาณาจักรไทยมีความชำนาญในการจับซ้างและเลี้ยงซ้าง	0.566
42	คติชนวิทยา เรื่องเนียงตวลสตรานอกจากจะเน้นเตือนสำนึกให้กตัญญูแล้วยังแสดงค่านิยมการรักษาผมหอม เสมือนซ้างที่มีขนหางดกดำงามและสะอาด	0.485
43	นิทานพื้นบ้านของคนนับถือซ้าง มักผูกเรื่องที่สัมพันธ์ระหว่างซ้างปราชญ์และป่าโดยเฉพาะเทพเทวดาผู้รักษาป่าและต้นไม้ จะมีอิทธิฤทธิ์ทำให้คนกลัวจึงไม่กล้าทำลายป่า	0.474
45	ตำนานเรื่องเนียงตวลสตราเป็นสัญลักษณ์ของความรักและผูกพันของมนุษย์และสัตว์โดยเฉพาะกลุ่มคนนับถือซ้างในจังหวัดสุรินทร์	0.474
41	ซ้างเป็นสัตว์ที่มีคุณค่ามากในยุคที่มีการสร้างศาสนสถานของทุกศาสนา จึงปรากฏบทบาทซ้างทางวิศวกรรมศาสตร์ในคติชนวิทยาเอเชีย	0.468
35	หมอซ้างจะเป่าสไนเพื่อเป็นสัญญาณเตือนการเตรียมความพร้อมในการเดินทางออกไปคล้องซ้างป่า เป่าเรียกหากันเวลาหลงทางและเป่าตอนใกล้จะกลับถึงบ้าน	0.457
32	เสียงเป่าสไนหรือเสนงเกล เป็นไปตามหลักวิชาคชศาสตร์คือช่วงพิธีเบิกไพร หลงป่า และพิธีลาปะกำ	0.455
31	การดับไฟในพิธีลาปะกำ มีความหมายว่าทั้งซ้างและความซ้างกลับคืนสู่การเป็นชาวบ้านปกติ	0.439
59	กลุ่มคนนับถือซ้าง นิยมใช้ปฏิทินที่มีซ้างเป็นศูนย์กลางจักรวาลที่มีซ้างเป็นศูนย์กลางจักรวาลที่มีสัตว์ 12 ราศี รายล้อมเป็นบริวาร	0.427
30	เงื่อนไขก่อนเรียนวิชาคชศาสตร์ ผู้เรียนต้องทำพิธีปะสะ คล้ายการสมาทาน และถือศีลเพื่อชำระล้างบาป	0.326

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
33	กลุ่มคนนับถือช้าง เลี้ยงช้างเชื่อว่าเชือกปะกำที่ใช้ในการคล้องช้างคือ ที่รวมของวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์	0.314
27	ก่อนเรียนรู้วิชาทศศาสตร์ หมอช้างต้องเข้าพิธีปะชิช้าง เสมือนการยกครู หรือขอเป็นลูกศิษย์	0.307
29	ตำนานพระมอเผาะมีสาระที่เป็นเกร็ดความรู้ทางวิชาทศศาสตร์	0.306
34	กลุ่มคนนับถือช้าง มีความเชื่อว่าเครื่องรางของขลังช่วยป้องกันภัยจากการออกไปจับช้างป่าเพื่อสร้างความอึดให้	0.304

จากตารางที่ 4 พบว่า หลังการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจแล้ว องค์ประกอบที่ได้ประกอบด้วย ลักษณะการสะท้อนความเชื่อประเพณีวิถีชีวิตของกลุ่มคนนับถือช้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันตามหลักวิชาทศศาสตร์ ประกอบกับข้อคำถามที่มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยจึงตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาทศศาสตร์ ช้างฉลาดเพราะสตรีมีศรัทธา”

ในตารางที่ 4 จะเห็นว่า ชุมชนคนเลี้ยงช้าง ประชาชนทั่วไปรวมทั้งครู-อาจารย์ นักเรียน นักศึกษาให้ความสำคัญกับ ช้างมีสมองฉลาด เรียนรู้พืชสมุนไพรหลายชนิด ภูมิปัญญาชาติพันธุ์ผู้เลี้ยงช้างจึงซ่อนรหัสลับความรู้เรื่องการหมักและอบผมให้หอมไว้ในนิทานพื้นบ้าน และวงช้างที่งามต้องมีความยาวระพื้นดิน ช้างสามารถใช้วงแสดงฝีมือทางศิลปะได้ จึงมีคติชนว่าช้างหมีและประดับผมให้ลูกสาวในเรื่องเนียงตวลสตราโดยมีค่าน้ำหนักขององค์ประกอบ 0.654 และ 0.619 ตามลำดับ

ตารางที่ 5 องค์ประกอบที่ 4 “ผ้าสมปักยศหมอช้างช่างถักทอผืนสานส่อขอชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวสืตอ”

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนัก องค์ประกอบ
3	กรรมวิธีที่ยุ่งยากซับซ้อนของการถักทอเป็นการต่อยอดการปฏิบัติตามข้อชะล่า อย่างเคร่งครัด	0.681
2	การถักทอและสวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่ผลิตด้วยฝ้ายและไหมของสตรีในชุมชนคนเลี้ยงช้าง เป็นเจตนาให้สตรีสัมพันธ์กับช้างอย่างใกล้ชิด	0.645
1	การแต่งกายของหมอช้างเน้นการไม่สวมเสื้อ ถือเป็นเจตนาเพื่อกลมกลืนและใกล้ชิดกับสัตว์ป่าอื่นๆ อันเป็นช่องทางเข้าถึงช้างป่าต่อไป	0.612

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ข้อ	ข้อความ	น้ำหนักองค์ประกอบ
9	นกชนิดต่างๆ มีความหมายกับชีวิตช้างเพราะเป็นตัวนำ จัดพันธุ์พืชสมุนไพรจากทั่วโลกมาให้ป่าทามของช้าง	0.610
10	ต้นกระโดนมีความหมายกับชีวิตช้างและคนมาก นอกจากจะเป็นยาสมุนไพรแล้วยังนำมาทำเครื่องนอนนั่งและคลุมหลังช้างด้วย	0.587
8	การกินอาหารของคนนับถือช้าง ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติทางศาสนา และข้อชะล่า ถือห้ามกินสัตว์ 10 ชนิด ถือเป็นภูมิปัญญารักษานิเวศวิทยาวัฒนธรรมช้างนั่นเอง	0.555
6	ด้วยช้างและคนเลี้ยงช้างอยู่ในวัฒนธรรมข้าวเราจึงต้องเลี้ยงสัตว์อาทิช้างป่า วัวควาย หมูไก่ ฯลฯ ร่วมกับชุมชนช้าง	0.552
4	ชุมชนคนเลี้ยงช้าง นอกจากที่หมู่บ้านช้าง(ตากกลาง)แล้วยังปรากฏในหมู่บ้านอื่นๆ ทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียง	0.545
12	เราสามารถตัดดอกไม้จากต้นไม้ทุกต้นในป่าที่มีผีเสื้อดูดเกสรนำทางว่าใช้เป็นยารักษาช้างได้	0.544
5	ระบบนิเวศวิทยาของช้างในภาคอีสานของไทยที่ใช้เลี้ยงช้างควรเป็นป่าทามควรอนุรักษ์สร้างป่าให้ช้าง ที่มีพืชประเภทเครือแก ที่มีรสและฤทธิ์เป็นยา ซึ่งรักษาได้ทั้งช้างและคน	0.540
11	ภาคอีสานของไทย มีลักษณะดินดอนและดินโป่งหลายพื้นที่จึงเหมาะสมกับการเลี้ยงช้าง	0.516

จากตารางที่ 5 พบว่า หลังการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจแล้ว องค์ประกอบที่ได้ประกอบด้วยลักษณะการถักทอและสวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่ผลิตด้วยฝ้ายและไหมของสตรีในชุมชนคนเลี้ยงช้าง การแต่งกายของหมอช้าง ตลอดจนการกล่าวถึงข้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าว ประกอบกับข้อคำถามที่มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยจึงตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “ผ้าสมปักยศหมอช้างช้างถักทอผาสล่อข้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวสือดอ”

ในตารางที่ 5 จะเห็นว่า ชุมชนคนเลี้ยงช้าง ประชาชนทั่วไปรวมทั้งครู-อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ให้ความสำคัญกับ กรรมวิธีที่ยุ่งยากซับซ้อนของการถักทอเป็นการต่อยอดการปฏิบัติตามข้อชะล่าอย่างเคร่งครัดและการถักทอและสวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่ผลิตด้วยฝ้ายและไหมของสตรีในชุมชนคนเลี้ยงช้าง

เป็นเจตนาให้สตรีสัมพันธ์กับช้างอย่างใกล้ชิดโดยมีค่าน้ำหนักขององค์ประกอบ 0.681 และ 0.645 ตามลำดับ

การพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง

จากผลการวิเคราะห์ องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง ผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาศิลปะการแสดงด้านคชศาสตร์โดยให้ชื่อนาฏกรรมโพนช้าง ซึ่งมีเนื้อหาที่สื่อถึงแนวความคิด 4 ด้าน ตามลำดับความสำคัญขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการ ก่อนหลัง ดังนี้

1. วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ปะชีญัยครูบาชาธาร

การพัฒนาศิลปะการแสดงจากแนวคิดด้าน วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ปะชีญัยครูบาชาธาร เป็นการนำเอาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวกวย/กวยอะจิง (ชาวกวยเลียงช้าง) ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องวิถีชีวิตการนับถือผีปะกำ เป็นเผ่าพันธุ์ที่เคร่งครัดในประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างมาก มีความเชื่อเรื่องของผีสาธเทวดา ไม่ลบหลู่สิ่งที่ตนเองเคารพบูชา ในแต่ละครอบครัวจะมีผีซึ่งตนเองเคารพอยู่ประจำ เรียกว่า ผีปะกำ การนำมาพัฒนาเป็นการแสดงจึงได้ใช้นักแสดงหลักในฉากนี้จำนวน 12 คน ประกอบด้วย หมอช้าง 4 คน (ครูบาใหญ่ 1 หมอสะดำ (ครูบา) 1 หมอสะเตียง 1 หมอจา 1 มะ 4 คน และช้างต่อ 4 คน รวมนักแสดงหลักในฉากทั้งสิ้น 12 คน โดยเริ่มการแสดงด้วยการจำลองวิถีชีวิตของชาวกวยเลียงช้าง เช่น มีกลุ่มแม่บ้านกำลังสาวไหม ผัดข้าว ชายชาวบ้านกำลังทำเครื่องจักสาน หวานแห มีกลุ่มเด็กวิ่งเล่นม้าก้านกล้วยหรือเล่นตีจับด้วยความสนุกสนาน ต่อด้วยชบวนนางรำกลมมอโดยเน้นให้เห็นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของกลุ่มชาวกวยมานั่งล้อมเพื่อเข้าร่วมในการประกอบพิธี

2. ผ้าสมปักยศหมอช้างช้างถักทอผสานส่อซ้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวลีดอ

การนำเอาแนวคิดเรื่อง ผ้าสมปักยศหมอช้างช้างถักทอผสานส่อซ้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวลีดอ มาพัฒนาเป็นศิลปะการแสดง ผู้วิจัยได้นำมาเสนอในรูปแบบของการแสดงละคร โดยใช้นักแสดงหญิงสวมบทบาทของแม่บ้านจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการออกคล้องช้างนำมาให้กับหมอช้างผู้เป็นสามี มีการแสดงอาการห่วงใยที่จะต้องพลัดพรากจากสามีผู้เป็นที่รักชั่วคราว และแสดงออกให้เห็นถึงการถือซ้อชะล่าด้วยการแต่งหน้าแบบธรรมชาติรวมถึงทรงผมแบบปล่อยาวแบบธรรมชาติ แต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองลายต่างๆ มีการสวมเสื้อหรือพันอกบ้างซึ่งล้วนแต่เป็นผ้าเก่า การแต่งกายของหมอช้างและมะช้างใช้ผ้าจิกกะน้อบ (ผ้าหางกระรอก) นุ่งโจงกระเบนแบบพื้นเกลียว ไม่สวมเสื้อ ไม่พกศีรษะ พาดสไบแบบกวย คล้องคอด้วยสายชนัก (อุปกรณ์สำหรับใช้ทรงตัวและยึดไม่ให้ตกจากหลังช้างขณะคล้องช้าง) คาดเอวด้วยกระไทครู (หัวผ้าจีนของมารดาหรือภรรยานำมาห่อหุ้มเครื่องรางของขลัง)

การแต่งกายของนางรำประกอบพิธีกรรมแกล่อมเน้นการแต่งกายสำหรับร่วมพิธีกรรม คือสวมเสื้อสีดำย้อมมะเกลือแขนยาว นุ่งผ้าถุงลายหมี่ชั้นเป็นแนวทางตั้ง ใช้ไหมควยยืนพื้นสีน้ำตาลอมดำ มีหัวขึ้นที่ยืนพื้นสีแดงลายขีด และพาดสไบสีขาว การแต่งกายของนักแสดงบทช้างบ้าน ใช้ผ้าไหมสีเทานุ่งจีบทับเสื้อรัดรูปสีดำ คาดเอวโดยใช้ผ้ามาจับเป็นหูช้างและวงช้าง ศีรษะสวมด้วยหัวช้าง ช้างจำฝูงซึ่งผู้วิจัยกำหนดให้เป็นช้างสำคัญใช้ผ้าสีขาวนุ่งจีบคาดเอวด้วยผ้าขาวม้าแบบเดียวกับช้างบ้าน สวมหัวช้างสีขาว แสดงให้เห็นว่าเป็นช้างสำคัญด้วยการประดับมงกุฏ ฉากนี้ใช้ผู้แสดงชายจากฉากที่ 1 จำนวน 8 คน นางรำจากฉากที่ 1 จำนวน 4 คน เหล่าแม่บ้าน จำนวน 3 คน รวมนักแสดงในฉากนี้ทั้งสิ้น 19 คน

3. การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาคชศาสตร์ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคชศิลป์

การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาคชศาสตร์ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคชศิลป์ เป็นลักษณะที่สะท้อนถึงความเชื่อประเพณีและวิถีชีวิตของกลุ่มคนนับถือช้างที่มีมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบันตามหลักของวิชาคชศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอาแนวความคิดเรื่อง การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาคชศาสตร์ช้างฉลาดเพราะสตรีมีคชศิลป์ มาพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงโดยใช้ลีลาทางนาฏศิลป์สื่อให้เห็นถึงการโพนช้างตามขั้นตอนการโพนช้างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในฉากนี้ใช้นักแสดงชาย (หมอลำและช้างต่อ) จากฉากที่ 1 และ 2 จำนวน 12 คน ในฉากนี้ได้เพิ่มนักแสดงในบทของช้างป่า จำนวน 5 คน (ช้างป่า 4 คนและช้างเผือกอีก 1 คน) การแสดงในฉากนี้สิ้นสุดลงตอนที่ครูบาสสามารถคล้องช้างเผือกได้และหมอลำกับมะได้นำเชือกปะกำที่คล้องช้างไปผูกเข้ากับต้นไม้ใหญ่

4. ตำนานรัก ฟ้า ผน ป่า ทำนาคา น้ำ ฮีตคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง

ตำนานรักฟ้าผนป่าทำนาคา น้ำ ฮีตคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง เป็นลักษณะของวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างจากเรื่อง พระมอเฒ่า เนียงตวล สตรา และผาแดงนางไอ่ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเอาแนวความคิดเรื่อง ตำนานรักฟ้าผนป่าทำนาคา น้ำ ฮีตคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง มาพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงโดยต้องการสื่อให้เห็นถึงความสำเร็จและความร่มเย็นเป็นสุขจากการปฏิบัติตามจารีต ข้อชะล่า หรือฮีตในสังคม โดยจะเป็นการแสดงในตอนที่เหลือความอยู่ช้างคล้องช้างป่าได้สำเร็จและนำช้างกลับสู่หมู่บ้าน ทุกคนก็ออกมาแสดงความดีใจ มีการจัดบายศรีออกมาต้อนรับขวัญหมอลำและช้างป่าที่จับได้ เพื่อเป็นการแสดงการต้อนรับช้างป่าที่จะกลายเป็นช้างบ้าน และจะเป็นสมาชิกในครอบครัวต่อไปในภายหน้า

สรุป

การศึกษา องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับคชศาสตร์และคติชนวิทยาเพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขง เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาโดยใช้กระบวนการวิจัยแนวชาติพันธุ์วรรณาทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ จนได้สาระองค์ความรู้ทางด้านคชศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำแม่โขงที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบุพกาลจวบจนปัจจุบัน

จากนั้นเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลเชิงคุณภาพจึงได้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์หึ่งค์ประกอบซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณให้ได้องค์ประกอบจากกลุ่มตัวแปรที่สัมพันธ์กัน ก่อนนำไปสู่ขั้นตอนของการพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงของกลุ่มคนนับถือช้าง ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศาสตร์เอาไว้ให้คงอยู่สืบไปจนถึงรุ่นลูกหลาน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง มี 4 ประการ ประกอบด้วย 1) วิถีทางผีปะกำและสายสัมพันธ์ประเพณีครูบาศาธาร ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวกูย/กวยอะจิงหรือชาวกูยเลียงช้าง ที่มีความเชื่อยึดมั่นอยู่กับการนับถือผีปะกำ เป็นชนเผ่าที่เคร่งครัดในประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างมาก มีความเชื่อเรื่องของผีสงเทวดา ไม่ลบหลู่สิ่งที่ตนเองเคารพบูชา ในแต่ละครอบครัวจะมีผีซึ่งตนเองเคารพอยู่ประจำ เรียกว่า ผีปะกำ 2) ผ้าสมปักยศหมอช้างช้างถักทอผืนสานสอซ้อชะล่าและวัฒนธรรมข้าวชาวสิดอ ประกอบด้วย ประเพณีวิถีชีวิตของชาวกูยเลียงช้างในด้านการแต่งกายจากเส้นใยที่ถักทอไว้ใช้เอง การถือซ้อชะล่าหรือข้อห้ามต่าง รวมทั้งการประเพณีวัฒนธรรมข้าว 3) การไล่ล่าช้างตามหลักวิชาศาสตร์ช้างฉลาดเพราะสตรีมีศศิลป์ เป็นลักษณะที่สะท้อนถึงความเชื่อประเพณีและวิถีชีวิตของกลุ่มคนนับถือช้างที่มีมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบันตามหลักของวิชาศาสตร์ 4) ตำนานรักฟ้าฝนป่าทำนาคาน้ำฮืดคองสามคติชนชีวมณฑลคนนับถือช้าง เป็นลักษณะของวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้าง

การวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง ผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงนาฏกรรมโพนช้าง เพื่อเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศาสตร์และคติชนวิทยาของกลุ่มคนนับถือช้างในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำแม่โขง เพื่อสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจในภูมิปัญญาศาสตร์มรดกอันทรงคุณค่ายิ่งให้แพร่กระจายไปในวงกว้างและให้อนุชนรุ่นหลังช่วยกันสืบสานต่อไป

บรรณานุกรม

- กฤษฏา บุญชัย. (2553). ประวัติศาสตร์ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 6 (1), 85-106.
- เครือจิต ศรีบุญนาถ. (2550). การพัฒนาศิลปะการแสดงจากพิธีกรรมกินีตของชนเผ่าดั้งเดิม
สายตระกูลมอญ-เขมร ในเขตอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขายุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์ มหาวชิราวุธราชวิทยาลัยสุรินทร์.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2540). ความเป็นมาของสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อ
ชนชาติ(พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : สยาม.
- เจริญ ไวรวัจนกุล. (2533). การสำรวจวัฒนธรรมลุ่มน้ำมูลโครงสร้างและภาวะการรับรู้.
กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัมปนาท ภัคติกุล. (2549). แม่น้ำโขง : จากตำนานล้านช้าง-ตนเลทมิ ถึงกวี
ล่อง.สมุทรปราการ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2529). การเลี้ยงช้างของชาวไทยกวย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมสัน.
- แผนกศิลปศาสตร์ เมืองปะทุมพอน แขวงจำปาสัก. (2553). ข้อมูลข้างปี 2010. จำปาสัก :
แผนกศิลปศาสตร์เมืองปะทุมพอน แขวงจำปาสัก.
- พณีย์ สีสว. (2540). สุนทรียะทางนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะวิชา
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2531). ไทยกวย. โครงการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :
สมาคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.
- รักษพล สกุลวัฒนา. (2538). คนเลี้ยงช้างชาวไทยกวย จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสังคม
วิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดใจ สะอาดยิ่ง. (2544). ตำนานพระมอเฒ่า. สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- อัจฉรา ภาณุรัตน์ สุภักดิ์ ตลับทอง และปิ่นเพชร ชูทรงเดช. (2539). เส้นทางช้างสุรินทร์. สุรินทร์ :
สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- Aymonier Etienne. (1897). Voyage dans le laos. แปลโดย ทองสมุทโร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์.
เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (1898). Voyage dans le laos. แปลโดย ทองสมุทโร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์.
เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Boas Franz. (1940). Race Language and Culture. New York : Free Press.
- Keo Narom. (2005). Cambodia Music. Cambodia : JSRC.
- Spencer Pual. (1985). Society and Dance. Cambridge : Cambridge University Press.